

VAIKŲ DARBAS ŠEIMOJE XX-XXI A. LIETUVOJE

Tyrimas atliktas vykdant Etninės kultūros tęstinumo ir kaitos tyrimų 2016–2022 metų programą, patvirtintą Etninės kultūros globos tarybos 2015 m. lapkričio 10 d. nutarimu Nr. TN-5. Sutartis Nr. SA-1.

Audronė Daraškevičienė
Lietuvos istorijos instituto etnologijos krypties doktorantė

Vilnius, 2016

Turinys

I. Įvadas	3
II. Tėvų nuostatų dėl vaikų darbo šeimos ūkyje kaita XX-XXI a.....	5
III. Tėvų elgesio su vaiku samprata XX-XXI a. šeimoje.....	8
IV. Vaikų darbo kontekstas XX-XXI a. šeimoje ir visuomenėje.....	11
<i>Darbo sumažėjimas</i>	12
<i>Suaugusiųjų ir vaikų sferų atskyrimas</i>	14
V. Vaikų požiūrio į darbą kaita modernizacijos kontekste	17
VI. Išvados	21
VII. Rekomendacijos	22
VIII. Literatūra	23

I. Įvadas

Vaikų darbo arba darbinio auklėjimo šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje klausimai antropologų, etnologų bei kitų artimų disciplinų tyrėjų analizuojami modernizacijos procesų kontekste.

Tyrimai patvirtina, kad vaikų darbo krūvis šeimos ūkinėje veikloje modernizacijos procese labai sumažėjo. Pavyzdžiui, teigiama, kad 1900-aisiais JAV vaikas per dieną namų ūkyje ir apmokamame darbe dirbdavo 10 valandų, o 1998-aisiais jam per dieną teko 1 valanda darbo. (Alcala 2014:97) Tarp 1981 ir 1997 JAV vaikų pagalbos tėvams namų ūkyje laikas sumažėjo nuo 45 iki 30 minučių (Hofferth ir Sandberg 2001). Taip pat pastebima, kad šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje tėvai dažniau orientuoja vaikus į savitarnos darbus, o ne pagalbą bendrame šeimos ūkyje, kaip buvo įprasta ikiindustrinės visuomenės šeimose. (White ir Brinkerhoff 1981).

Tyrėjai mato keletą esminių šių pasikeitimų priežasčių. Iki industrializacijos reikėjo nepaprastai didelių laiko ir energijos sąnaudų, kad šeima būtų aprūpinta maistu, drabužiais, gyventų šiltai ir švariai, dėl to vaiko darbas šeimai buvo gyvybiškai svarbus (Mintz & Kellogg, 1988). Tuo tarpu po industrinės revoliucijos įneštų permainų išnyko būtinybė įtraukti vaiką į gamybą. (Zelizer, 1994). Vaiko kaip dalyvio suaugusiųjų veikloje vaidmens anuliavimas susijęs su suaugusiųjų ir vaikų veiklos sferų atskyrimu, kuris atsirado gamybinę veiklą iškėlus už šeimos ribų (Mintz ir Kellogg 1988), vaiko lavinimo funkciją perdavus specializuotoms institucijoms bei vaiką konceptualizavus kaip itin pažeidžiamą. (Qvortrup 2005).

Šiame kontekste tyrėjai mato radikaliai pasikeitusią vaiko ir elgesio su vaiku sampratą. Sh. Hay pastebi, kad šiuolaikinėje visuomenėje itin išryškėjo vaikocentriškos – vaiko emocijas ir poreikius pabrėžiančios nuostatos. (Faircloth 2013) Tuo tarpu J. Qvortrup priešingai teigia, kad vaikas šiuolaikiniame pasaulyje tapo išstumtas į visuomenės periferiją, marginalizuotas, nušalintas nuo galią suteikiančios veiklos, iš jo atimtos teisės pilnavertiškai veikti, neatsižvelgiama į jo poreikius būti bendruomenės dalimi ir įsitraukti į prasmingas veiklas. (Qvortrup 2005)

Konstatuojama, kad vienokios ar kitokios vaiko įtraukimo į darbinę veiklą nuostatos turi poveikį vaikų elgesiui. Pastebimas didelis kontrastas tarp tradicinėse bendruomenėse ir modernioje Vakarų kultūroje augančių vaikų nusiteikimo padėti šeimai. Teigiama, kad tradicinį gyvenimo būdą išlaikiusiose bendruomenėse vaikai namų ūkyje dažniausiai imasi darbų iniciatyviai, kai tuo tarpu modernios visuomenės šeimose tėvai pripažįsta, jog siekdami vaikus priversti atlikti vieną ar kitą užduotį dažnu atveju turi griebtis bausmių, veltis į ginčus. (Alcala ir kt. 2014).

Šie pastebėjimai liudija, kad vaiko įtraukimo į darbinę šeimos veiklą kultūra įtakoja tam tikras visuomenės narių – tiek vaikų, tiek tėvų - orientacijas socialinio sąmoningumo, socialinio jautrumo, moralinės atsakomybės klausimu. Konkreti darbinio auklėjimo kultūra formuoja tam tikrus tėvų ir

vaikų įgūdžius veikti, vadovaujantis į bendruomenę orientuotais principais. Tad darbinio vaiko auklėjimo kultūra tiesiogiai siejasi su bendruomeniškumo problema.

Šio tyrimo objektas yra tėvų nuostatos ir elgesys, susiję su vaiko įtraukimu į šeimos ūkio darbus, XX-XXI a. Lietuvoje.

Tikslas: atskleisti vaikų darbo šeimos ūkinėje veikloje¹ kultūros kaitą XX-XXI a. eigoje Lietuvos šeimoje.

Uždaviniai: 1. aptarti, kaip kito tėvų nuostatos dėl vaikų darbo šeimos ūkyje XX-XXI a. Lietuvoje; 2. atskleisti, kaip šias nuostatas įtakoja/įtakojo vyraujanti elgesio su vaiku samprata; 3. išanalizuoti šiuolaikinės vaiko įtraukimo į šeimos ūkio darbus kultūros susiformavimo socioekonominį, kultūrinį ir istorinį kontekstą; 4. nustatyti sąsajas tarp darbinio auklėjimo kultūros ir vaikų nusiteikimo padėti tėvams.

Metodai: Etnografinis lauko tyrimas, etnologų darbų vaiko darbinio auklėjimo tema analizė, lyginamoji istorinė analizė, kontekstinė analizė.

Etnografinio lauko tyrimo metu apklausti 63 pateikėjai, naudojant mano sudarytą klausimyną „Tėvų elgesys su vaiku: sampratos ir praktika“, kurį sudaro 60 klausimų.

Surinktos medžiagos analizė leido išskirti dvi pateikėjų grupes: 1. *jaunesniąją pateikėjų kartą*, kurios vaikai gimė XX a. 10 dešimtmetyje – XXI amžiuje 2. *vyresniąją pateikėjų kartą*, kurios vaikai gimė XX a. 6-9 dešimtmetyje.

Jaunesniosios kartos pateikėjus šiame tyrime atstovauja 40 pateikėjų (20 gyvenančių didmiestyje (Vilniuje ir Klaipėdoje), 10 – gyvenančių mieste (Vilkaviškyje, Kretingoje) ir 10 – kaime (Kretingos, Plungės, Skuodo, Švenčionėlių rajonuose).

Vyresniajai pateikėjų kartai šiame tyrime atstovauja 23 pateikėjai (10 gyvenantys didmiestyje (Vilniuje) ir 13 kaime (Kretingos ir Skuodo raj.)).

Trijų vyriausių (XX a. 2-3 dešimtmetyje gimusių) pateikėjų naratyvai apie vaikystės patirtis naudojami etnologų ir edukologų išvadų apie darbinį auklėjimą etninėje lietuvių (XIX a. pab.-XX a.pr. Lietuvos kaimo) kultūroje papildymui.

Darbinio auklėjimo tradicinėje lietuvių kultūroje tema Lietuvos etnologijoje ir edukologijoje yra išsamiai analizuota. Šiai temai yra skirta edukologo Romano Vasiliausko disertacija „Vaikų darbinis auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje poreforminiu laikotarpiu (XIXa. pabaiga - XXa. pradžia“ (1974). Su šia tema glaudžiai siejasi ir to paties autoriaus monografija „Lietuvių liaudies pedagogika – jaunesniosios kartos socializacijos fenomenas“. (Vasiliauskas 2006). Vaiko įtraukimas į darbinę veiklą puikiai atsiskleidžia etnologės Auksuolės Čepaitienės monografijoje „Verpimas

¹ Aptariant vaikų darbo šeimos ūkinėje veikloje klausimą, Lietuvos etnologijoje dažnai vartojamas darbinio auklėjimo terminas. Šiame darbe *vaikų darbo šeimos ūkinėje veikloje*, *vaikų pagalbos tėvams atliekant šeimai reikalingus ūkio darbus* arba *darbinio auklėjimo* terminai naudojami sinonimiškai.

Lietuvoje. Liaudies kultūros likimas“ (Čepaitienė 2001). Kitoje šios autorės monografijoje „Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas: besikeičianti Lietuva XX amžiuje“ (2012) atskleidžiama darbo prasmė ir reikšmė tradicinės kaimo kultūros žmogaus gyvenime apskritai. Mergaitės mokymui darbo daug dėmesio skirta etnologės Rasos Račiūnaitės monografijoje „Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje“ (2002). Etnologas Žilvytis Bernardas Šaknys yra išsamiai atskleidęs tradicinei kultūrai būdingą darbo ir laisvalaikio jaunimo gyvenime dermę (Šaknys 1996, 2001). Analizuojamai temai reikšmingi edukologės Irenos Stonkuvienės tyrimai (2013, 2007, 2002, 2000). Vaiko darbinio auklėjimo klausimai yra paliesti etnologų Pranės Dundulienės (1999), Vacio Miliaus (1961), Angelės Vyšniauskaitės (1964, 2008), tautosakininko Stasio Skrodenio (1989) darbuose.

Analizės struktūra. Pirmoje dalyje aptariama tėvų nuostatų darbinio auklėjimo klausimu kaita XX-XXI a. eigoje ir išryškinami šiuolaikiniams tėvams būdingų nuostatų esminiai bruožai. Antrame skyriuje analizuojama, kaip XX-XXI a. eigoje keitėsi tėvų samprata apie elgesį su vaiku apskritai: įtraukiant ne tik darbinio auklėjimo, bet ir platesnį klausimą: „ką reiškia būti *gerais tėvais*?“. Trečiame skyriuje gvildenamas elgesio su vaiku sampratos kitimo kontekstas. Ketvirtame - aptariama, kaip pasikeitusi darbinio auklėjimo kultūra atsispindi vaikų nusiteikime padėti tėvams.

II. Tėvų nuostatų dėl vaikų darbo šeimos ūkyje kaita XX-XXI a.

Tradicinėje valstiečių kultūroje nuostatos, jog ugdyti vaiką darbu yra būtina, laikytasi nedvejojant. Vaiko įtraukimo į darbinę veiklą nuostatos reikšmę tradicinėje kultūroje rodo jo prilyginimas doriniam ugdymui. Iš A. Čepaitienės tyrimų aiškėja, kad mergaitės mokymas verpti sietas su jos moralinių savybių ugdymu (Čepaitienė 2001:163). R. Račiūnaitės pastebėjimu, vaiko įtraukimas į darbinę veiklą sietas su anuometinėje visuomenėje itin vertinamo žmogaus bruožo – kantrybės – ugdymu. (Račiūnaitė 2002:79) Pasak R. Vasiliausko, vaiko mokymas atlikti įvairius aplinkos tvarkymo darbus buvo suvokiamas kaip tvarkingumo, pasirengimo tėvystei priemonė. (Vasiliauskas 2006:141)

Analizuojant mano tyrimo medžiagą atsiskleidžia, kad vyresnioji pateikėjų karta iki šiol laikosi įsitikinimo, kad vaiko įtraukimas į šeimos ūkio darbus yra visapusiškai pozityvus auklėjimo metodas. Štai keletas mano tyrime dalyvavusių vyresniosios kartos pateikėjų pasisakymų: *Darbas vaikui labai svarbu. Vaikams duoti darbo yra būtina. Kad ir negerai padarys, bet kad įgustų, kad žinotų, jog reikia padaryt. Aš 5 metų jau ravėdavau. Mano mergaitės kaime irgi – vištoms vandenio nunešt. Visą laiką prie darbo. Ravėt – šventas reikalas. Nori nenori. Šventas reikalas. Valgyt norim*

visi. Tegu šiukšles išneša, kažką iš rūšio atneša, skalbinius padžiauna. Darbai aktualu auklėjimui. Dabar (...) pasiimsiu anūkę į kaimą, rasiu darbų – vištas lesint, daržą ravėt. (Moteris g. 1945, vaikai g. 1967, 1973, Vilkaviškis) Labai gerai, kai tu per daug neturi laisvo laiko. Neturi laiko nesąmonėm užsiimti. Viskas kryptingai suplanuota. (Moteris, g. 1958, vaikas g. 1985, Vilnius)

Mano atliktas tyrimas rodo, kad dauguma jaunesniosios kartos tėvų taip pat išsako nuomonę, jog duoti vaikams darbo nuo mažens yra svarbu ir prasminga: *Vaikai turi turėti savo pareigas, savo darbus. (...) Aš galvoju apie ateitį, kad man nereikėtų jų lėkščių plauti, kai jie jau dideli bus. Darbai – gerai, vaikus padaro visuomeniškam asmenybėm, nesispjaudys, kai prašys pagalbos kažkas. (Moteris, g. 1981, vaikai g. 2009, 2011, 2015, Vilnius) Labai tikiuosi, kad jie nebus tinginiai, nes tikrai tikiu, kad mokėjimas dirbti yra vertybė. (...). Kartais sako, kad ten vaikai turi žaisti ir tai yra jų laisvė ir teisė, bet aš galvoju, kad jie gal turėtų ir kažką daugiau veikti negu vien tik žaisti, nes man tai neatrodo rimta. Gal durnai skamba, bet visą dieną nieko rimto... prasmingo... Jie vis tiek turėtų būti kažkoks didesnis ar mažesnis sraigtelis šeimos darbe. Pagal savo amžių, galimybes. Manau, kad jie nėra kažkokie ponai, apie kuriuos turi kažkas šokinėti. (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2003, 2006, Vilnius) Reikia duoti darbo. Neduosi darbo, prisigalvos nikių visokių. (Vyras, g. 1987, vaikas g. 2015, Skuodo raj.)*

Tačiau pastebėtina, kad tarp jaunesniosios kartos pateikėjų atsiranda ir manančių priešingai – kad vaikystė yra amžiaus tarpsnis, kuriam darbai nepriklauso: *Aš galvodavau: vaikas yra vaikas, už tvarką atsakingi tėvai. O vaikai turi žaisti, klausyti tėvų, (...), atlikti savo vaikiškas pareigas: eiti į mokyklą, gerai mokintis, žaisliukus susidėt, drabužius gražiai susilankstyt. (Moteris, g. 1971, vaikai g. 1995, 1999, Klaipėda) Manau, kad jie atsidirbs dar savo. Jie turi linksmintis, pramogauti. Tam ir yra vaikystė. Nepasilinksmins vaikystėje, paskui linksmins visą gyvenimą. Iš tokių žmonių nieko gero nebūna. (Vyras, g. 1975, vaikai g. 1997, 2010, 2013, Vilnius)*

Išsamesnė jaunesniosios kartos pateikėjų naratyvų analizė rodo, kad ir pratinimo prie darbų idėjai pritariančių jaunesniosios kartos tėvų pasakojimuose dažnu atveju šia idėja pasitikima tik iš dalies. Ne vienas pateikėjas akcentuoja, kad su darbais nereikia perlenkti lazdos – pernelyg daug darbo gali vaikui palikti neigiamus prisiminimus ar kitaip sukliudyti jo vystymuisi: *Turi išbalansuoti: nepadaryti taip, kad jie vaikystėje užstrigtų ir nemokėtų elementarių dalykų, bet turi ir neatimti iš vaikų vaikystės. (...) Man atrodo, kad tu negali kaip tose klasikinėse pasakose – paversti vaikų pelenėmis.” (Vyras, g. 1976, vaikai g. 2007, 2011, 2014, Vilnius)*

Į vaiko darbą šeimos ūkyje žiūrima kritiškai, nes darbinis auklėjimas didelei daliai jaunesniosios kartos tėvų asocijuojasi su prievarta ir griežtumu: *Pas mus buvo tokia tvarka – trečiadieniais ir šeštadieniais reikėjo kambarius valytis. Tai man tie trečiadieniai ir šeštadieniai – kaip koks lažas, nepakenčiamas dalykas. Skiepijo visą laiką, kad reikia būti tvarkingai - stalčius*

susitvarkyti, bet niekada nebuvo, kad aš būčiau buvusi labai tvarkinga. Aš iki šiol nekenčiu kambarių valyti. Ir aš galvoju, kažin ar nuo to priklauso, kad per prievartą kiša. Arba kišdavo per prievartą tuos daržus – aš jų negalėjau pakęsti. O jei savaime – gal kažkaip. Nes dabar negalima pasakyti, kad man nepatiktų. (...) Turi pats – ne per prievartą. (Moteris, g. 1978, vaikai 2007, 2010 Plungės raj.) Tas žaislų tvarkymas – niekada pas mane nebuvo labai griežtai. (...) Jei mūsų lova yra apversta knygomis, kaip vakar nutiko, ir nebuvo kur miegoti, tai dukra ėjo jas ir tvarkė. Bet tai nereiškia, kad ji turi sutvarkyti visą kambarį iki idealumo. Vis tiek ateina laikas, kai reikia jį sutvarkyti. Aš kažkaip natūraliai žiūriu. (...) Nemanau, kad juos reikia palikti už darbų, nieko jiems neduoti dirbti, bet su tuo vertimu – daryti labai griežtai – pas mane prastai. Su griežtumu pas mane prastai. (Moteris, g. 1975, vaikai g. 2000, 2000, 2003, 2010, Vilnius)

Kai kuriuose naratyvuose išvelgiamas pavojus įtraukiant vaiką į ūkio darbus sutrukdyti skleistis jo kūrybiškumui: *Vieni vaikai linkę į darbus, kiti – į kūrybą. Kūrybą gali laikyti darbu, bet dauguma to darbu nelaiiko. Jeigu vaikas piešia, čia darbas ar nedarbas?* (Vyras, g. 1976, vaikai g. 2007, 2011, 2014, Vilnius).

Kai kuriems pateikėjams darbinis auklėjimas asocijuojasi su „buku mokymu“. Laikomasi nuomonės, kad tėvai turi orientuotis į vaiko sąmoningumą: *Kad vaikas suprastų, kodėl jis tai daro. To buko mokymo...* (Moteris, g. 1981, vaikai 2011, 2013) *Neseniai girdėjau posakį, kurį jiems pasakiau su mintim, kad jie patys pasidarys išvadas. Japonų berods išmintis, kad jei tėvai sunkiai dirba, vaikai pramogauja, tai anūkai prašys išmaldos. Nu ir aš jiems pasakiau, tikiuosi, kad vis tiek pasidarys išvadas. Tikiuosi, kad jie iš tėvų pavyzdžio irgi kažkiek mokosi. Mato gi, kad nesėdim rankų sudėję gal ir jie kažkada...* (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2003, 2006, Vilnius)

Dažnu atveju tėvai nesistengia išreikalauti, kad vaikas atliktų pavestą užduotį tiesiog norėdami išvengti konflikto: *Sunku priversti, gaunasi triukšmas, nes tas netvarko, ta irgi nebenori: o kodėl aš? O kodėl aš? Nenoriu, nedarysiu. Gaunasi didesnis bardakas negu - pati paėmei, surinkai ir tiek žinių. Arba išvis palikai nesurinkęs, nes rytoj bus tiek pat primėtyta.* (Moteris, g. 1978, vaikai 2007, 2010 Plungės raj.)

Pastebėtina ir tai, kad jaunesniosios kartos tėvų naratyvuose dažnai kartojasi kantrybės neturėjimo siekiant vaikų pagalbos namų ūkyje motyvas: *Tvarkos reikia pradėti mokyti, kai pradeda žaisti. Reikia būtinai aiškinti, kur ką padėti. Aišku, mes mamos dažniausiai neturim kantrybės: pati surenki žaislus. Mes bėdų turėjom tuo klausimu. Aš tokia mama, kuri 3 kartus pasako, o po to pati surenka (juokiasi). Bet manau, kad reikia neatleisti. (...) Aš iš tų, kurioms greičiau pasidaryti pačiai. Čia mano bėda. Ir norėjo: mamyte, duok padarysiu valgyti. Aš: eik. Aš visada darbe, man reikia greitai. Vakare pavargusi po 3 darbų. Na, manau, kad teisingas anas variantas, bet aš taip nedariau.* (Moteris g. 1966, vaikai 1990, 1995, Vilkaviškis) *Buitis palengvėtų, jei jiems galėtų užduoti elementarius darbus. Bet pasakai „susitvarkyk kambarį“ - jiems per daug*

abstraktu. Jiems turi konkrečiai išvardinti. Sunku tuos darbus suorganizuoti. (...) Su jais ginčytis, aiškintis – paprasčiau pačiai padaryti. (Moteris, g. 1981, vaikai 2004, 2009, 2010, 2013, Vilnius) Kai turiu laiko – deruosi su juo kokią valandą, tada jis susitvarko. Man gražu, kai vaikai dirba, klauso tėvų, neatsikalbinėja, gerai mokosi (juokiasi). Aišku, būtų faina, kad jis kažkiek labiau... bet negali... (...) Gal čia irgi kažkokia klaida – gal aš nepakankamai įtraukiu tą vaiką. Kitą kartą tikrai atrodo: skubi, atrodo, yra greičiau padaryti pačiam negu ten, žinai... (Moteris, g. 1978, vaikas g. 2010, Vilnius)

Panašu, kad aptarti naratyvai liudija apie ne itin nuoseklias tėvų nuostatas darbinio auklėjimo klausimu: jei tėvai būtų įsitikinę, kad pripratinti vaiką dirbti arba įtraukti jį į namų ūkio darbus yra labai svarbu, jie kantrybės turėtų. Taigi, jaunesniosios kartos tėvai vaikų darbui namų ūkyje lyg ir pritaria, bet su išlygomis ir nerodydami pernelyg didelio entuziazmo.

Gretinant skirtingų kartų tėvų nuostatas vaiko įtraukimo į šeimos ūkio darbus klausimu XX-XXI a. Lietuvoje, galima pastebėti, kad jos ženkliai pasikeitė. Jei tradicinėje (XX a. pr. kaimo) kultūroje darbinio auklėjimo idėjai buvo pritariama besąlygiškai, ir šios nuostatos didelė dalis tėvų laikėsi iki pat XX a. 9 dešimtmečio, tai tarp jaunesniosios kartos tėvų atsiranda manančių, jog vaikystė yra amžiaus tarpsnis, kuriame priklauso vykdyti *vaikiškas pareigas*, o ne dirbti. Net ir pritariančių darbinio auklėjimo idėjai jaunesniosios kartos tėvų naratyvuose balansuojama tarp būtinybės vaiką darbo mokyti ir baimės *atimti iš vaiko vaikystę*. Darytina išvada, kad jei tradicinėje lietuvių kultūroje vaikystė ir namų ūkio darbai nebuvo vienas kitam prieštaraujantys dalykai, tai šiuolaikiniai tėvai vaikystę supranta kaip amžių, kuriame pagalba šeimai namų ūkio darbuose yra diskusijų objektas.

III. Tėvų elgesio su vaiku samprata XX-XXI a. šeimoje

Panašu, kad tėvų nuostatos vaiko įtraukimo į šeimos ūkio darbus klausimu siejasi su platesne elgesio su vaiku samprata.

Nemažos dalies vyresniosios kartos pateikėjų naratyvai atskleidžia tam tikrą, panašų, kad atitinkančią tradicinės valstiečių kultūros pažiūrą, tėvų-vaikų santykių sampratą: *Aš turiu gyvą pavyzdį – kaimynė: ir vaikai, ir mamytė sėdi be darbo. Tai iš ko tie vaikai turi pavyzdį imti? Mamytė visiškai vaikais neužsiima: vaikas ištisai po kiemą su kitais vaikais. Palaida bala: šeštoje klasėje jis jau nebeina į mokyklą. Mamytė ateina pas mane verkdama, sako: manęs vaikas neklauso. O ką jis gavo iš mamytės? Nieko. (...) Darbas ir tik darbas formuoja žmogų. Jei dykinėsi, prisiveis piktžolių pilna galva. Jei mamytė knygas skaitytų, jei kambarius tvarkytų ar knygų lentyną, ar užuolaidas abi su dukrele plautų, tai tas vaikas nebėgtų į gatvę. (Moteris, g. 1951, vaikai g. 1975, 1983, Kretingos*

raj.) Šiame pasakojime atsiskleidžia ne tik mintis, kad darbas yra doros, švarių minčių, priimtino elgesio pagrindas, bet ir samprata, jog tik duodantys vaikui darbo, jo darbinio auklėjimo užsiimantys tėvai yra *geri tėvai*. Šiame pasakojime vaiko įtraukimas į darbinę veiklą yra prilyginamas rūpinimuisi vaiku. Darbas kartu su vaiku traktuojamas kaip dėmesio vaikui rodymas, santykių su vaiku užmezgimas. Kita pateikėja, pasakodama apie savo gyvenimą su pasididžiavimu įterpia: „*Ir vaikai mano buvo įdarbinti, ir jie savo darbus žinojo*“ (Moteris, g. 1955, vaikai g. 1972, 1974, 1977, 1983, 1987, *Kretingos raj.*) Jos užtikrintumas ir išdidi laikysena tariant šiuos žodžius leidžia suprasti mintį, kad jos vaikų *įdarbinimas* reiškia, jog ji yra *gera motina*.

Tuo tarpu jaunesniosios kartos pateikėjų naratyvų analizė atskleidžia supratimą, kad buvimas su vaiku ir darbas yra dvi viena kitai kliudančios sritys. Pavyzdžiui, moteris, kuri skundžiasi savo dukrų atsisakymu jai padėti, šią situaciją aiškina tuo, kad ji per daug laiko skyrė darbui, o ne vaikams: „*Čia aš pripažįstu savo klaidą. (...) Turi atsiduoti visas vaikui. Ne sau, ne darbams. Ir jei tu tikrai visas atsiduosi ne darbams, o auginamam žmogeliui, tai tada iš jo iš tiesų ir rezultatus gausi. Aš taip nedariau.*“ (Moteris, g. 1973, vaikai g. 1995, 2002, *Vilkaviškis*) Kitos jaunesniosios kartos pateikėjos pasisakyme atsiskleidžia, jog vaiko priežiūra laikoma namų ūkio darbų priešybe: *Aš suprantu, kodėl tie vyresni seniau sakydavo, kad negalima vaiko nešioti: jiems nebuvo kada nešioti. Su vaiku būti – reiškia su juo užsiimti, į kiekvieną jo niurzgėjimą atkreipti dėmesį. O jiems nebuvo kada – padėjo į vietą ir tegul būna. Jie turėjo darbų, o aš tas atostogas išnaudojau grynai vaikams auginti, būti su vaikais, o ne kažkam kitam* (Moteris, g. 1978, vaikai g. 2007, 2010, *Plungės raj.*)

Jaunesniosios kartos tėvai mano, jog buvimas su vaiku ir darbas yra tarpusavyje nesuderinamos užduotys. Dirbti ir tuo pačiu būti su vaiku jaunesniosios kartos tėvams reiškia *nekokybišką* buvimą su vaiku: *Vaikams (reikia) padaryti kokybišką laiką. Ne kiekybišką, o kokybišką. T. y. kai esi su vaikais, (reikia) būti tik su vaikais.* (Moteris, g. 1983, vaikai g. 2011, 2013, *Kretinga*)

Anksčiau atliktas mano tyrimas (Daraškevičienė 2015) liudija, kad šiuolaikiniai tėvai skiria daugiau dėmesio pramogavimui kartu su vaiku (nuo pat kūdikystės) viešojoje erdvėje vykstančiuose vyksmuose nei buvo įprasta ankstesniais laikais ir tai yra šiuolaikinių tėvų vertybinė nuostata. Naujai surinkta medžiaga šiam pastebėjimui leidžia pritari - jaunesniosios kartos tėvai mano, kad vaiko auginime malonios laisvalaikio veiklos yra vertingesnis užsiėmimas nei namų ruošė: *Namuose pas mus betvarkė. Kartais pagalvoju: galėčiau kuoptis, bet vietoj to aš geriau su vaikais į kiemą išeinu.* (Moteris, g. 1978, vaikai g. 2010, 2016, *Vilnius*)

Aptariant jaunesniosios kartos tėvų sampratą, kad maloniai su vaiku leidžiamas laikas yra vertingesnė vaiko socializacijos forma nei darbas kartu su vaiku ar vaiko įtraukimas į darbinę veiklą, siejasi su šios kartos vaikystėje įgytomis darbinio auklėjimo patirtimis. Daugeliui šios kartos

pateikėjų vaikystėje įgyta darbinio auklėjimo patirtis nėra itin malonus prisiminimas: *Aš praleidau savo vaikystę kaime, kur darbas, darbas, darbas. Aš prisimenu tai gana slogiai. Aš tai vadinu darbo stovyklomis. Nes tikrai niekas nesicackindavo. Atsikeli iš ryto ir prisistatai močiutei, ji pasako: tą nuravėt, tą išmėžt, tą išvežt, tą palaistyt. Ir jei norėdavai pažaisti su kaimynų vaikais, duodavo pusvalandį ir turi grįžti, ir toliau prie darbų. (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2003, 2006, Vilnius) Negalėjau pasakyti: nenoriu. Reikia ir viskas. (...) Aš būdavau kaip tarnaitė. Nuo 12 metų visa namų ruoša būdavo man. (Moteris, g. 1985, Klaipėda)*

Tik pavieniai jaunesniosios kartos pateikėjai teigė turintys pozityvias darbo ūkyje patirtis. Mieste gyvenantiems pateikėjams pozityviosios darbo šeimos ūkyje patirtys visada siejasi tik su kaimu ir seneliais: *Močiutė kažkaip mokėjo taip gražiai viską suorganizuoti. Ji nevertė dirbti. Tai nebuvo kažkokia katorga. Ji taip gražiai: dabar eisim vištas palesinti, dabar tą, dabar aną. (...) Nebuvo taip, kad močiutė viena dirba, o mes poilsiaujam. Bet ji labai mokėjo – turėjo kantrybės: duodavo visiems pabandyti karvę pamelžt, neskubėdavo. (..) Ir su 8 anūkais likdama niekada nesakydavo, kad jai sunku, kad ji nenori, kad nepriims, kad pavargusi. (Moteris, g. 1977, Vilnius)*

Jaunesniosios kartos pateikėjų naratyvai liudija, kad esminis darbinio auklėjimo metodas jų vaikystėje (XX a. 7 - 9 dešimtmečiuose) buvo nesikoncentravimas į klausimą „ar vaikui patinka“. Darbinis auklėjimas vyko remiantis „nesicackinimo“ principu.

Etnologai liudija, kad griežtumas buvo svarbi darbinio auklėjimo dalis ir tradicinėje kaimo kultūroje. I. Stonkuvienė konstatuoja, kad tradicinėje valstiečių kultūroje svarbiausia vis gi buvo – ne mokslas, ne žinios, ne skatinimai, o drausmė. (Stonkuvienė 2007:180) „Už menkiausius prasikaltimus vaikai buvo mušami. „Beržinė košė“ buvo pagrindinė senojo auklėjimo priemonė. Buvo vadovaujama principu: „Su rykšte vaikų į kapus nenuvarysi“. Idealiu buvo laikomas paklusnus, nedrąsus svetimų žmonių vengias vaikas.“ (Vyšniauskaitė 1964:460) Piemenėliui šeimos hierarchinių santykių struktūroje teko bene žemiausia vieta – jis sėdėdavo prie „prastojo“ stalo galo, valgio įsidėdavo paskutinis, už gyvulių praganymą piemu gaudavo luputi, o jei samdytas, tai jam ir iš algos atskaitydavo. (Vasiliauskas 2006:155) Panašu, kad vaikui sistemingai buvo duodama suprasti, jog jis neturi jokių galimybių prieštarauti ir nepaklusti. Remiantis Ž. Šakniu, daugelis gyvulius ganiusiųjų piemenavimą detalizuoja kaip sunkiausią savo gyvenimo tarpinį (Šaknys 2001:11) Anot R. Mikštaitės-Čiučiurkienės, prisiminimai apie piemenavimą XX a. pr. kaime daugeliui pateikėjų asocijuojasi su vargana, sunkia vaikyste. (2010:139)

Tėvai, auginantys vaikus šiandien, kaip liudija anksčiau cituoti naratyvai, jaučia pareigą pasirūpinti, kad vaikas nepervargtų, kad jo patirtys nepaliktų jam slogių prisiminimų, kad nebūtų žlugdomas jo kūrybiškumas, kad su vaiku nebūtų elgiama pernelyg griežtai, kad būtų atsižvelgiama į jo norus, polinkius ir nuotaiką. Šie pastebėjimai leidžia pritarti tyrėjams, teigiantiems, kad industrializacijos pasekoje atsirado nauja elgesio su vaiku samprata, kurios esmę

galima nusakyti *vaikocentrizmo* terminu, kurio vienu iš svarbiausių aspektų laikomas koncentravimasis į vaiko poreikius ir emocijas. (Faircloth 2013)

Kita vertus reikėtų pastebėti, kad ne vienas vyresniosios kartos pateikėjas išsakė, jog jų vaikystės prisiminimai apie darbą namų ūkyje yra labai pozityvūs - susiję su gerais santykiais su tėvais, noru jiems padėti, suaugusiųjų mokėjimu bendrauti su vaiku, mokėjimu vaiką sudominti. Gilinantis į šiuos naratyvus aiškėja, jog pateikėjai darbą prisimena kaip bendrystės su šeimos nariais pagrindą: *Močiutė buvo labai gera. Tėvelis mudviem su seseria buvo nupirkęs tokius nedidelius grėblelius. Aš buvau aštuonerių, sesuo – septynerių, brolis – šešerių. Ir išvarė mus į didžiausią dirvą šieno vartyti. Ir ateina močiutė, sako: vaikeliai, žvirbleliai, kiek jūs čia vargstat, aš pareinu padėti. Dar pamokė, kaip lengviau daryti. Pavartaliosim, sako: vaikeliai, sėskim, pailsėkim. Susėsime, pailsėsime, papasakos kokią pasakėlę. Ir buvo kokio kilometro ilgumo rėžis – išvartėm visą dirvą. Kai išdžiūvo, tėvelis sako: vaikeliai, jau reikia grėbti. Parodė kaip. Vėl močiutė atėjo padėti. Pamokė. Ir vėl – visą dirvą per dieną sugrėbėm.“ (Moteris, g. 1920, Kretingos raj.) Aš ir šieną moku pjauti, nes su tėveliu eidavau kartu – mes sutardavom. Visų kaimynų bulvės būdavo nuravėtos, nes mes rinkom kiaulėms kiaulpienes. Mama laikė žąseles, vaikų pareiga buvo šerti žąsčius. (...) Trešnes ganyti nuo paukščių: mama su tėveliu ir su broliais išeis šieno grėbti, mane paliks trešnėse. (...) Rudenį būdavo kūlimo talkos. Žmonės suveždavo pas mus į daržinę savo javus. Po kelis vežimus. O, kad mes ten padėdavom darbuotis! Mamai reikėdavo padėti paruošti „talką“ - suneštinį stalą. (Moteris, g. 1951, Kretingos raj.)*

Galima prielaida, kad būtent pozityvios, vaikystėje įgytos darbinio auklėjimo patirtys didesnei daliai vyresniosios kartos pateikėjų leidžia darbinį auklėjimą suprasti kaip *šventą*, brandžią asmenybę formuojantį elgesio su vaiku aspektą. Panašu, kad dėl modernėjimo procese išryškėjusių struktūrinių visuomenės pokyčių, kuriuos aptarsime kitame skyriuje, jaunesniosios kartos gyvenime darbinis auklėjimas prarado bendrystės su šeimos nariais reikšmę ir būtent dėl to susiformavo samprata, jog duoti vaikams namų ūkio darbų nėra šiuolaikinių *gerų tėvų* privaloma užduotis.

IV. Vaikų darbo kontekstas XX-XXI a. šeimoje ir visuomenėje

Visuomenės modernizacijos tyrimai liudija, kad pasikeitimų, susijusių su vaiko samprata, esmė slypi ne šiuolaikiniuose vaikuose ar tėvuose, o struktūriniuose visuomenės organizacijos pokyčiuose (Qvortrup 1999). J. Qvortrup teigimu, nors tėvų ir vaikų elgesys bei nuostatos yra dėmesio vertas tyrimų objektas, tačiau tikrosios socialinės permainos vyksta už vaikų, pridurkime – ir už tėvų - nugarų. Vaikystė yra konstruojama ir perkonstruojama makrosocialiniame lygmenyje.

(Qvortrup 1999)

Darbo sumažėjimas

Tyrėjai atkreipia dėmesį, kad viena iš svarbiausių elgesio su vaiku, vaiko vaidmens modernėjančioje visuomenėje pasikeitimo prielaidų yra visų šeimos narių susitelkimo darbui būtinybės mažėjimas (Zelizer 1994, Qvaortrup 1999). Šiame skyriuje imsime nagrinėti, kaip šis faktorius palietė vaikų ir suaugusiųjų gyvenimus XX -XXI a. Lietuvoje.

Etnologė Auksuolė Čepaitienė pastebi, kad valstiečio gyvenimas tradiciniame Lietuvos kaime buvo žūtbūtinė kova už išlikimą, ir sunkus darbas buvo vienintelė priemonė šią kovą laimėti. (Čepaitienė 2013:189) Edukologė Irena Stonkuvienė pastebi, kad kalbant apie vaiko socializaciją XX a. pr. kaimo kultūroje, būtina atkreipti dėmesį į vargą ir skurdą kaip didelės dalies valstiečių gyvenimo kasdienybės kontekstą. (Stonkuvienė 2007) Istorikė D. Marcinkevičienė konstatuoja, kad tikroji vaiko įdarbinimo XX. a. kaimo kultūroje (kaip ir visoje ikiindustrinėje Vakarų Europoje) priežastis buvo poreikis, kad jis pats save išlaikytų. (Marcinkevičienė 2002)

Tad vaiko įtraukimas į šeimos ūkinę veiklą šioje situacijoje buvo tiesiog neišvengiamas – šeimos išgyvenimui buvo reikalingas visų jos narių susitelkimas. Būtent dėl to vaikas nuo pat mažumės be jokių išlygų buvo mokomas dirbti ūkiui naudingus darbus. (Dundulienė 1999: 94-95; Račiūnaitė 2002:78). Pavyzdžiui, 4-6 metų vaikai: nešdavo malkas, kurstydavo ugnį, tvarkydavo trobą, žoliaudavo, rinkdavo kieme ar miške žabus, lesindavo vištas, rinkdavo kiaušinius, girdydavo ėriukus, atidarinėdavo kluono duris. Rudens ir žiemos vakarais svarbiausias minėto amžiaus vaikų užsiėmimas buvo plunksnų plėšymas, vilnų kedenimas. Jų pareiga buvo šviesti balana suaugusiesiems atliekant vienus ar kitus darbus. (Vasiliauskas 2006:141-142) Nuo 6-7 m. daugelis pradėdavo piemenauti. Nuo 8 metų mergaitė jau atliko (mokėsi atlikti) šiuos darbus: skalbė rūbus, verpė, milžo karves, ravėjo daržą, grėbė šieną, rišo rugius, prižiūrėjo mažesnius, piemenavo; berniukas – piemenavo, padėjo tėvui sėti javus, akėjo, arė, pjovė šieną ir rugius. (Vasiliauskas 2006: 157) Anot R. Mikštaitės-Čiučiurkienės, piemenų darbo diena būdavo nepaprastai ilga ir sunki: tokia pati, kaip ir suaugusių darbininkų, o kartais net ilgesnė. (Mikštaitė-Čiučiurkienė 2010: 146) Tyrėjų medžiagą knieti papildyti mano užrašytais vyresniosios kartos pateikėjų naratyvais apie vaikystėje dirbtus darbus, atskleidžiančius XX a. pradžioje vaikui tekdavusį darbo krūvį namų ūkyje: *9 metų buvau – visus vežimus kroviau. Tokius vežimus kaip laivus nukraudavau. 9-10 metų jau mėšlus iškapstydavom iš krūvų. Visus darbus nuo pat mažo. Aš dešimties, sesuo – devynerių pjaudavom rugius. (Moteris, g. 1920, Kretingos raj.) Nuo aštuonių metų išėjau tarnauti pas svetimus (Moteris, g. 1919, Kretingos raj.)*

Atliktas tyrimas rodo, kad namų ūkio darbų krūvis vaikams XX a. eigoje nuolat mažėjo, tačiau

panašu, kad darbai namų ūkyje buvo vaikų kasdienybės dalis iki pat XX a. paskutiniųjų dešimtmečių. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad skirtingose šeimose vaikams skiriamų darbų krūvis skyrėsi. Vieniems XX a. 8-9 dešimtmetyje augusiems pateikėjams darbas vaikystėje asocijuojasi tik su vasaros atostogomis pas senelius. Tačiau daugelis jaunesniosios tyrime dalyvavusios kartos pateikėjų pasakoja apie tai, kad vaikystėje jie atliko nemenką pagalbininkų namų ūkyje vaidmenį: *Visus savaitgalius su seseria praleisdavom kolektyviniame sode, kur ravėdavom daržus. Arba mūsų darbas būdavo išimti kauliukus iš slyvukų. Sėdi ir lupinėji su grafke. 12 kibirų išlupinėdavom.* (Moteris, g. 1976, Vilnius)

Jaunesniosios kartos tėvai taip pat mini kai kuriuos darbus, kuriuos jie skiria savo vaikams. Minima vaikų pagalba virtuvėje maišant tešlą, dekoruojant pyragus, darant picas, serviruojant stalą. Kartais vaikams pavedama nuskusti bulves, išplauti indus. Iš originalesnių pateikėjų išvardintų jų vaikų atliekamų darbų yra: parnešti laiškus iš pašto dėžutės, sušluoti katino kraiką, rinkti plastikinius butelius pridavimui. Iš paauglių tikimasi pagalbos tvarkant butą. Tačiau daugelio šiandien augančių vaikų pagrindinė užduotis yra „pasirūpinti savo bazine buitimi“. Štai septynmečio berniuko pareigos: *„Tvarkosi žaislus, nusineša lėkštes. (...) Puodelį kartais išsiplauna. Aš jau vis sakau: kitais metais jau turėsi išmokti indus išsiplauti. Savo kambarį turi tvarkytis, savo lovą pasikloti, drabužius gražiai susidėti, pasižiūrėti, kurie drabužiai nešvarūs ir nunešti juos prie skalbyklės. Savo knygas, kuprinę susižiūrėti, kad netrūktų pieštukų. Mokytis. Kartais sesę prižiūrėti.“* (Moteris, g. 1981 m., vaikai g. 2009, 2011, 2015, Vilnius)

Didelė dalis mieste gyvenančių jaunesniosios kartos pateikėjų išsakė pastebėjimą, kad mieste vaikui darbų apskritai nėra: *Tą praktiką, kad visi namie dirbdavome turiu. Bet tai lėmė kaimiškos aplinkybės. Kaime darbų visada yra. Tu natūraliai prie ūkio dalyvauji. Pagal galimybes darbai: ar uogas padėt rinkti, ar kažkokią piktžolę išrauti, ar vištas palesinti. Mieste situacija biškutį kitokia. Ypač kai tėvai gyvena ne ūkiškai, o dirba nuo 8 iki 5 darbe, tai tame procese jau vaikas niekaip negali dalyvauti. Minimali ruoša vakare ir savaitgaliai namie. Tiesiog nėra tos laisvės rasti tą vaikišką darbą. Aišku, gyventum užmiesty, gal duotum kokį sniegą nukasti. O dabar kartais susitari, kad vaikas pasiurbtų kambarį ar susirinktų žaislus, bet įtraukti į kažkokią rimtesnę darbinę veiklą – tiesiog nesugalvoju kokią – nėra galimybių.* (Vyras, g. 1979, vaikai g. 2007, 2010, Vilnius)

Kaime gyvenančių jaunesniosios kartos pateikėjų pasakojimai atskleidžia, kad kaimas – sava namų erdvė, didesnis ar mažesnis ūkis, gamta – išties suteikia geresnes sąlygas vaikus įtraukti į šeimos ūkio darbus: *Ūkio neturiu, bet turiu vištų. Dėl to, kad turėtumėm, kur su vaikais išeiti – kiaušinių parnešti, vištoms padaryti lesti. (...) Jie primakalioja košės visokiuose indeliuose ir duoda vištoms.* (Moteris, g. 1978, vaikai 2007, 2010, Plungės raj.) Vaikams, kurie auga didmiesčiuose būtinai reikia užimtumo. Ir kaime, bet kaime kitaip – savas kiemas, savi darbai, nėra

taip baisu. (...) Gal dėl to mamos mieste iškart ir susirūpina, ką veikti. (Moteris, g. 1980, vaikas g. 2007, Kretingis raj.) Lapus kai grėbiam, žolę pjaunam, sūnus susideda į karutį ir išveža. Jis pats nori. (Moteris, g. 1980, vaikai g. 2002, 2007, Kretingos raj.)

Dvi kaime ūkiškai gyvenančios pateikėjos teigė, kad vaikai yra rimti pagalbininkai. Tačiau didžioji dalis ir kaime gyvenančių pateikėjų teigė itin didelio ūkio neturintys, tad savo vaikų dideliais darbais taip pat neapkraunantys: „Savo kojines, apatinius pačiai išsiplauti. (...) Yra skalbimo mašina, bet ji turi pati. Tai pagrindinis jos darbas“ (Vyras, g. 1977, vaikas g. 2008, Švenčionių raj.).

Tyrimo duomenys leidžia pritarti sociologės Vivianos Zelizer (Zelizer 1994) pastebėjimui, kad industrializacijos (ir urbanizacijos) procesų paliestose visuomenėse vaikas iš gamybos proceso dalyvio tapo ekonominiu vartotoju. Sumažėjusio gimstamumo, ekonominio pakilimo kontekste jis tapo *neįkainojamas* emociniu požiūriu, tačiau ekonominiu požiūriu jis tapo *nenaudingas*. (Zelizer 1994)

Suaugusiųjų ir vaikų sferų atskyrimas

Kitas visuomenės modernizacijos procesų įtakotas pasikeitimas, ypatingai įtakojęs vaiko vaidmens ir elgesio su vaiku sampratos pasikeitimą, pasak tyrėjų, yra vaikų ir suaugusiųjų veiklos sferų atskyrimas, susijęs su gamybinės veiklos iškelimu už šeimos ribų, (Mintz ir Kellogg 1988) bei vaiko lavinimo funkcijos perdavimu specializuotoms institucijoms (Qvortrup 2005)

Mano tyrimo medžiaga atskleidžia, kad įvairias funkcijas ir prasmes apjungiančio, visus šeimos (ar net platesnės bendruomenės) narius vienijančio darbo, būdingo tradicinei kaimo kultūrai, suskaidymas į sritis, kurios viena su kita neturi tiesioginio kontakto, turi labai reikšmingus padarinius. Vienas iš jų – ženkliai pasikeitęs darbo konceptualizavimas.

Etnologų tyrimai atskleidžia, kad tradicinėje valstiečių kultūroje darbinio auklėjimu buvo sprendžiamas ne tik išgyvenimo klausimas. Tyrėjai atkreipia dėmesį į tai, kad svarbi vaiko įtraukimo į darbą tradicinėje kultūroje funkcija buvo žinių perdavimas. XIX a. pab- XX a. pr. dėl Rusijos vykdytos politikos – lietuviškų mokyklų, spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo - institucinė vaiko lavinimo sistema kaimo žmonėms buvo neprieinama ir su vaiko lavinimo užduotimi turėjo susitvarkyti šeima ir bendruomenė. Įtraukiant vaiką į įvairius ūkio darbus buvo perduodamos agrotechnikos, gyvulininkystės žinios, mokoma pažinti gamtą, prisitaikyti prie klimato, supažindinama su įvairiais amatais, išmokoma įvairiausiais būdais išsaugoti ir paruošti maisto produktus ir t.t. (Vasiliauskas 2006: 159) Mokant vaiką ūkio darbų, jam buvo perduodama žemdirbystės, kuri sudarė valstiečio gyvenimo pagrindą, žinių sistema.

Tuo tarpu su visuotinio privalomo pradinio mokslo įvedimu, A. Čepaitienės pastebėjimu, ūkio

darbų prestižas jaunimo sąmonėje krito: su kaimo kultūra susiję darbai imti laikyti prastesniais. (Čepaitienė 2001:174). R. Vasiliausko teigimu, XIX a. pab.–XX a. pr. keičiantis socialinėms–ekonominėms sąlygoms, daugėjant lankančių mokyklą, mokymasis vis labiau buvo pripažįstamas kaip vaiko darbinė veikla (Vasiliauskas, 1973: 115).

Galima teigti, kad šiuolaikiniai tėvai yra įsisąmoninę, kad mokymasis mokykloje (ar darželyje) yra pagrindinis vaiko darbas:

Darželis - tai jiems kaip darbas, kaip suaugusio darbas. (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2007, 2010, 2014, Kretingos raj.)

- Keliamės 7.30, nes 8 reikia į mokyklą. Tai va tas.

- Tai pagrindinis darbas vaikui mokytis?

- Tai taip. Toks mano požiūris. (Vyras, g. 1978, vaikai g. 2008, 2013, Vilnius)

Be to tradicinės kaimo kultūros tyrimai liudija, kad be lavinamosios darbas turėjo dar ir kitas prasmes. Pasak A. Čepaitienės, darbas buvo ne tik valstiečio būtinybė, bet ir pasididžiavimas (Čepaitienė 2013:197). Per jį, dažnu atveju pradedamą ir užbaigiamą apeigomis ir ritualais, buvo „atkuriamas, atrandamas ir atnaujinamas sakralusis pirmapradis gyvenimo matmuo ir santykis“ (Čepaitienė 2013:474) Tokių, su apeiga ir ritualu persipynusių darbų valstiečio gyvenime buvo labai daug: duonos kepimas, šienapjūtė, sėja, derliaus nuėmimas, pirmasis gyvulių išginimas ir t. t. Netgi toks paprastas darbas kaip trobos šlavimas šioje kultūroje turėjo simbolinę prasmę ir galėjo būti naudojamas kaip maginė priemonė (Racėnaitė 2011:95)

Darbų mokėjimas tradicinėje kultūroje buvo ir socialinio statuso įgijimo priemonė. Viena iš pagrindinių sąlygų būti įrašyti į „mergas“, t. y. pasiekti socialinę brandą, tarpukario Lietuvoje buvo visų moteriškų žemės ūkio darbų mokėjimas. (Račiūnaitė 2002:89, Šaknys 1996:54)

Dažnu atveju jis buvo neatsiejamas nuo bendruomeniškumo patyrimo džiaugsmo: „Mergaitės labiausia veržėsi linų raut, šieno grėbti, nes šiuos darbus dirbant, galima daugiau pagiedoc“ (Vasiliauskas 2006:169). „Rudens ir žiemos vakarais vykdavo merginų vakaronės ir talkos įvairiems darbams dirbti. Į vieną trobą pusmergės ir mergos sueidavo verpti, plunksnų plėšyti, linų brukti ar šukuoti, kartais megzti ir siuvinėti. Dirbdamos dainuodavo, sekdamos pasakas, aptardavo kaimo naujienas bei valgydavo bendrą vakarienę.“ (Račiūnaitė 2002:85) Ž. Šaknys taip pat pastebi, kad po talkų organizuojami pabaigtuvių vakarėliai įsiliedavo į darbų ritmą ir darbas bei laisvalaikis nesudarė opozicijos. (Šaknys 2001:102) Vaikai piemenaudami taip pat turėjo progą bendrauti su bendraamžiais, žaisti įvairiausių žaidimus, dainuoti, groti. (Vasiliauskas 2006:153)

Darbas šioje kultūroje dažnu atveju nebuvo kūrybos priešprieša. Nurodoma, kad

piemenaudami, vaikai užsiimdavo, pavyzdžiui, muzikos instrumentų, lankų, strėlių dirbimu, siuvinėjimu, mezgimu, juostų audimu, drožyba. (Vasiliauskas 2006:150) V. Milius teigia, kad septynerių metų piemenukas nuolat po ranka turėjo peiliuką ir jau pradėtą dirbti kokį daiktėlį (Milius 1961:207)

S. Ylos pastaba, kad duonos kepimas yra išimtinė moters teisė, atskleidžia dar vieną svarbų darbo suvokimo tradicinėje kultūroje aspektą: darbas suvoktas kaip išskirtinė teisė, patvirtinanti žmogaus orumą ir galią (Yla 1985:168)

Daugelio tyrėjų pastebėjimu, namų ūkio darbas šiandienos kontekste turi visai kitą prasmę nei tradicijoje. I. Stonkuvienė, remdamasi religijotyryninku M. Eliade atkreipia dėmesį į tai, kad šiuolaikiniam žmogui visa gyvenimo patirtis – tiek mityba, tiek darbas, tiek žaidimai - yra desakralizuota, visiems šiems aktams jau nebūdingas dvasinis reikšmingumas. (Stonkuvienė 2007:174) Mano atliktas tyrimas atskleidžia, kad daugeliui (žinoma, ne visiems) jaunesniosios kartos tėvų jų profesinė veikla yra labai svarbi gyvenimo dalis. Pavyzdžiui, universiteto dėstytoja dirbanti ir keturis vaikus auginanti moteris apie savo profesinę veiklą pasakoja: „*Man būtinai reikia išorinės veiklos. (...) Dėstyti, išeiti į žmones... (...) Kartą ar porą per savaitę tokia veikla man yra būtina. Ir skaitymas – kasdien kažkurį laiką aš būtinai turiu paskaityti. Jei dvi tris dienas aš neturiu laiko skaitymui, tai man prasideda nerimas, depresinės nuotaikos, beprasmybės jausmas*“. (Moteris, g. 1978, vaikai g. 2001, 2006, 2009, 2011, Klaipėda) Tačiau namų ūkio darbas daugeliui nesisieja su profesine veikla ir nėra ta sritis, kurioje patiriamas savirealizacijos, naudos visuomenei suteikimo ir bendravimo džiaugsmas: „*Labai norėjau turėti savo dirbtuves, dirbti kultūrinį darbą. Dabar viską turiu (...), man duotas laikas, kurį turiu dabar išnaudoti. (...) O kaip ten bus dėl tų makaronų... Gal vaikai man papriekaištaus: mama, bet mes tada, tuo laikotarpiu neturėjom švarių kojinių. Aš pasakysiu, kad reikėjo tų švarių kojinių pasirinkti po lova ir išsiplauti.*“ (Moteris, g. 1978, vaikai g. 2001, 2006, Vilnius). Namų ūkio darbai, šiuolaikinių tėvų supratimu, yra būtini, tačiau nuobodūs, su kūryba, o juo labiau su sakralumu, neturintys nieko bendro užsiėmimai, kuriuos norisi kuo greičiau atlikti ir tada užsiimti „savo darbu“ arba kitomis maloniomis veiklomis. Sociologų darbuose (Bučaitė-Vilkė ir kt. 2012) naudojamas lyčių lygybės diskursas, kuriame itin didelis dėmesys skiriamas „namų ūkio naštos“ perskirstymui, rodo, kad namų ūkio darbai šiuolaikinėje visuomenėje labiau simbolizuoja priespaudą, o ne galią. Šiame kontekste negalima tikėtis, kad tėvai vaikų įtraukimui į namų ūkio darbus suteiks tokias prasmes, kokios buvo suteikiamos tradicinėje kultūroje, o vaikai iniciatyviai šios veiklos imsis.

Būtų galima pastebėti, kad šiuolaikiniame pasaulyje suaugusiųjų ir vaikų veiklos sferų atskyrimas siejasi ne tik su fiziniu gamybinės veiklos iškelimu už šeimos ribų. Vaikai ir suaugusieji nebeįstengia dirbti kartu ir dėl darbo intelektualizacijos bei virtualizacijos. Itin didelė dalis

jaunesniosios kartos pateikėjų, kurių darbas yra intelektualinis, teigia, kad dirbti aplinkui užiant vaikams yra neįmanoma: *Aš noriu ramiai, susikoncentravusi, sėdėti dirbti savo darbus. Kai užia viskas, aš negaliu susikaupti ir mane tai erzina. (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2003, 2006, Vilnius) Vakare norėtum kažką padaryti, prisėsti prie darbo... Bet su juo dirbti namie niekada negaliu. (...)* *Man taip nepavykdavo tą dėmesį padalinti. (Moteris, g. 1978, vaikas g. 2010, Vilnius)*

Ne mažiau svarbi priežastis, dėl kurios suaugusiųjų ir vaikų veiklos sferos šiuolaikiniame pasaulyje nutolsta viena nuo kitos, yra vaikų veiklos virtualizacija: *Aš veliu vilną, o jis teletabius žiūri. Du vaikus iki keturių metų auginau be kompiuterio, bet su trečiu – viskas, man jau būtinai reikia dirbti. Tai jis prie kompiuterio auga (Moteris, g. 1976, vaikai g. 2006, 2010, 2014, Vilnius)* Karštligiškas vaikų domėjimasis virtualiu pasauliu yra viena iš didžiausių šiuolaikinių tėvų išsakomų problemų: *Nuvarai tuos vaikus nuo kompo. Sako, mes einam pažaisti pas kaimynus. Bet po kiek laiko aš supratau, kad pas kaimynus jie toliau tuos pačius filmukus žiūri. (Moteris, g. 1977, vaikai g. 2008, 2013, Vilnius) Žiauriai negali jų nuo kompo atkrapštyti. Kaip liga. Jei nieko nesakytum, tai visą dieną nuo kompiuterio ar nuo telefono nepasikeltų. Ir tą patį pastebi daugelis tėvų per tėvų susirinkimą (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2001, 2003, Kretingos raj.).*

Aptarta etnografinio lauko tyrimo medžiaga leidžia daryti išvadą, kad pasaulis, kuriame auga šiuolaikinis vaikas, yra radikaliai kitoks nei tas, kuriame augo tradicinės visuomenės vaikas. Lietuvos atvejo – slinkties įvykusios XX a. modernizacijos procesuose - analizė leidžia pritarti tyrėjams, teigiantiems, kad šeimos ir gamybinės sferos (Mintz ir Kellogg 1988), vaikų ir suaugusiųjų veiklos sferų (Qvortrup 2005) atskyrimas yra esminiai darbinio auklėjimo kultūros kaitos konteksto elementai. Šiuolaikiniai tėvai laikosi kitokių nuostatų nei tradicinėje kultūroje vaikus auginę tėvai, o juo labiau – taiko kitokius darbinio auklėjimo metodus, nes jų gyvenimo ekonominis ir socialinis kontekstas yra visiškai kitoks.

V. Vaikų požiūrio į darbą kaita modernizacijos kontekste

Darbinio auklėjimo temą analizuojantys autoriai konstatuoja, kad vienokios ar kitokios vaiko įtraukimo į darbinę veiklą nuostatos bei skirtingas socioekonominis kontekstas turi poveikį vaikų elgesiui. Pastebimas didelis kontrastas tarp tradicinėse bendruomenėse ir modernioje Vakarų kultūroje augančių vaikų nusiteikimo padėti šeimai. Teigiama, kad tradicinį gyvenimo būdą išlaikiusiose bendruomenėse vaikai namų ūkyje dažniausiai imasi darbų iniciatyviai, kai tuo tarpu modernios visuomenės šeimose tėvai pripažįsta, jog siekdami vaikus priversti atlikti vieną ar kitą užduotį dažnu atveju turi griebtis bausmių, veltis į ginčus. (Alcala ir kt. 2014). Šiame skyriuje aptarsime, kaip kito vaikų nusiteikimas padėti tėvams XX-XXI a. Lietuvoje.

Tradicinės kaimo kultūros tyrėjai pastebi, kad ši kultūra sugebėjo auginti anksti socialiai subrendusį vaiką. R. Račiūnaitė konstatuoja, kad tradiciniame Lietuvos kaime mergaitei itin anksti būdingas išvystytas individualiosios atsakomybės jausmas, psichologinė savikontrolė ir savireguliacija: „Ką motina dirbo, tą jau 6-7 metų dukrelė mokėjo, o įgijusi pareigos jausmą, jau pati jausdavosi pusiau šeimininkė: ir indus suplaudavo, ir aslą iššluodavo, ir daržus ravėdavo, ir paukščius lesindavo, ir mažuosius broliukus bei sesutes supo, prižiūrėjo.“ (Račiūnaitė 2002:78) A. Čepaitienė, tyrusi verpimą tradicinėje kaimo kultūroje, teigia, kad mergaitės šio darbo imdavosi noriai, rodydamos iniciatyvą ir entuziazmą. Vaikų priešinimosi darbui atvejus etnologė teigia pastebėjusi tik tokiais atvejais, kai jiems buvo skiriami priešingos lyties darbai. Dažnu atveju mergaitės verpimo imdavosi paskatintos arba lieptos, tačiau griežtesnių priemonių siekiant mergaitę pasodinti verpti tekdavo imtis retais atvejais. (Čepaitienė 2001:169-171) Teigiama, kad 16-17 metų jaunuoliai jau būdavo pasiekę socialinę brandą, t. y. įgiję socialinio patyrimo, profesinių žinių, psichologiškai pasiruošę pradėti suaugusiojo gyvenimą. (Vasiliauskas 2006:163, Račiūnaitė 2002:83)

Mano tyrime dalyvavę vyresniosios kartos pateikėjai liudija, kad tradicinei kultūrai būdingas gebėjimas išugdyti nusiteikusius padėti tėvams vaikus buvo perduotas iki pat XX a. vidurio: *Norėjosi padėti. Įdomu buvo ir nešti, ir vežti, ir krauti. Jie pjauna, aš dalgio neturiu, radau surūdijusį, pats įsidėjau kotą, pats išsiplakiau ir stojau į pradalgę. Tėvalis tada davė su geru dalgiu pabandyti. Norėjosi veiklos. Nebuvo tų telefonų kaip dabar. Natūralu buvo tas, kas reikalinga.* (Vyras, g. 1954, Skuodo raj.)

Tiesa, šios kartos nusiteikimo padėti tėvams absoliutinti negalima. Pripažįstama, kad buvo ir neklausymo atvejų: *Būdavo visaip, būdavo kad ir nepadėdavom. (Moteris, g 1951 m. Kretingos raj.) Būdavo mes su pusbroliu spardom kamuolį. Ateina jo tėvas, sako: Antanai, eik karves perkelk. Pusbrolis: „oi mano kojėlė kojėlė“, guli ant žemės, nepasikelia. Tėvas pats nueina tų karvių perkelti. O mes vėl futbolą žaidžiam. (Vyras, g. 1951 m. Kretingos raj.)*

Etnologų darbuose fiksuojamas griežtas tėvų elgesys su vaikais, baismės (Vasiliauskas 2006) rodo, kad vaikų neklausymo problema egzistavo ir tradicinėje kultūroje. Visgi, kalbant apie šį laikmetį dominuoja naratyvai, kuriuose atsiskleidžia, jog vyravo vaikų supratimas, kad „reikia padėti tėvams ir viskas“.

Mano tyrimas rodo, kad nenorintys, atsisakantys dirbti vaikai kaip plačiai paplitęs reiškinys atsiranda XX a. 10 dešimtmetyje: *Mokini nuo vaikystės, o vis tiek visada bardakas. Prarandi kantrybę, numoji ranka ir uždarai vaikų kambario duris. Susitvarko tik kai svečiai ateina. (Moteris, g. 1971, vaikai g. 1995, 1999, Klaipėda)*

Negalima teigti, kad šiuolaikiniai vaikai Lietuvoje iniciatyvos padėti tėvams nerodo visiškai.

Itin dažnai pastebima, kad maži – dvejų-trijų metų vaikai – patys rodo iniciatyvą įsijungti į daugelį namų ūkio darbų. Tačiau labai didelė dalis jaunesniosios kartos tėvų itin dažnai pastebi, kad jų vaikai (ypač išaugę iš pirmojo susidomėjimo visa supančia aplinka amžiaus) nenori, atsisako dirbti, prieštarauja prašomi ką nors padaryti, patys nerodo iniciatyvos: *Atvažiavo mano draugė, siurbliuoja kambarius. Mano dukra 12 metų nepadeda. Nesuvokia, kad negražu nepadėti. (Moteris, g. 1981, vaikai g. 2004, 2009, 2010, 2013, Vilnius) Pas mus ne koks pavyzdys yra dukra. Su jos tvarkynusi yra sudėtinga problema. Nežinau, gal pasikeis. (Vyras, g. 1975, vaikai g. 1997, 2010, 2013, Vilnius) Po šiai dienai pati viską pasidarau, niekieno nieko neprašau. (...) Aišku, galiu užsiimti prašymais, bet vienu žodžiu... (...) Kai prašydavau grindis išplauti, tai atseit vis pamiršta. Priėjau tokios išvados, kad eina po velnių... Pati viską. Dabar atėjęs toks laikas, kad iš principo nieko neprašau. (Moteris, g. 1973, vaikai gimę 1995, 2002, Vilkaviškis) Vyrėsnioji iki šiol nepasikloja lovos. Klausiu: kodėl? Sako: man sunku. (...) Tas pats antrai – daržely nėra problemų, namuose didžiausia problema tvarkyti kambarį, automatinis atsisakymas. Buvo pora atvejų, kai kažkoku būdu pavyko būti tame pačiame dažnyje: puikiausiai susitvarkė, susilankstė, susidėliojo. Aš buvau be žado. Pats vaikas! Nes ji nedaro to, ko iš jos tikimasi. Specialiai. Yra toks charakteris – antras vaikas, maištininkė. (...) Kad padėtų – pavieniai atvejai, kai vaikas jaučia poreikį. (Vyras, g. 1976, vaikai g. 2007, 2011, 2014, Vilnius)*

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad kaime gyvenantys pateikėjai vaikų nenoru dirbti skundžiasi rečiau. Net trys iš dešimties kaime gyvenančių jaunesniosios kartos pateikėjų teigia, kad jų vaikai noriai padeda. Vis gi daugumos kaime gyvenančių jaunesniosios kartos tėvų naratyvuose vaikų nenoro dirbti problema iškyla taip pat aštriai kaip ir mieste: *Duodam darbo ir visą laiką kalam, kad tai yra pareiga. Bet esam taip nukrypę, kad viską nori dirbti už pinigus. Ir nedirba, jei neįvertinta pinigais. (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2007, 2010, 2014, Kretingos raj.) Savo kojines, apatinius pačiai išsiplauti. (...) Tai pagrindinis jos darbas. Kurio kuo toliau, tuo labiau bando išvengti. Vis randam viską skalbimo mašinoj (Vyras, g. 1977, vaikas g. 2008, Švenčionių raj.) Su mano jauniausiu broliu sunku - pasakai: eik obuolius surink. Įmeta du obuolius ir sėdi, rakinėja kažką. Žiūrėk, jau kambary sėdi. (Vyras, g. 1987, vaikas g. 2015, Skuodo raj.)*

Taigi, mano tyrimas atskleidžia, kad šiuolaikiniai vaikai nenori, nemato prasmės, neturi motyvacijos padėti suaugusiesiems. Tai sukelia tėvų nusivylimą ir dėl to, kad tokiu atveju tėvams išvis nebeaišku, kaip su vaiku bendrauti: *Aš manau, kad išmokti darbo ir apskritai įgūdžio kažką dirbti, veikti yra labai gerai dar ir dėl to, kad iš nesižinojimo, ką veikti, prasideda erzelynė, muštynės ir panašiai. (...) Tai, kad jie vaikšto iš kampo į kampą ir zyzia, ką man veikti – mane žiauriai nervuoja. Nes aš įsivaizduoju, kad aš neprivalau atsistoti ant galvos ir juos ten linksminti. (...) esi kaip įspraustas į kampą – neturi jiems ką pasiūlyti arba net jei ir siūlai, išėikvoti visas jėgas tam, kad priversti jį kažką padaryti... (Moteris, g. 1979, vaikai g. 2003, 2006, Vilnius)*

Vaikų nenoro padėti tėvams modernioje Vakarų visuomenėje problemą analizuojantys tyrėjai mato tiesioginį ryšį tarp vaikų nenoro padėti tėvams namų ūkyje ir modernizacijos procesų iššauktų socioekonominių pokyčių. Matomas ryšys tarp vaikų nuostatų ir vakariečių visuomenei būdingo vaiko atskyrimo nuo suaugusiųjų vykdomos produktyvios veiklos (Qvortrup, 2005). Pastebima, kad modernaus pasaulio vaiko elgesys yra susijęs su tuo, kad jo laikas yra itin struktūruotas ir leidžiamas suaugusių vadovaujamuose užsiėmimuose, kai tuo tarpu tradicinėse bendruomenėse vaikui paliekama galimybė savo iniciatyva įsitraukti į šeimos darbus, imant pavyzdį iš bendruomeniškai nusiteikusių suaugusiųjų. (Alcala ir kt. 2014) Pastebima, kad tradicinių bendruomenių vaikų nusiteikimas dirbti yra pagrįstas suvokimu, jog atliekamas darbas yra vertingas kaip mokymasis bei indėlis į šeimos bei bendruomenės gerbūvio kūrimą. Vaikų motyvaciją dirbti tradicinėse visuomenėse taip pat sužadina jų poreikis kooperuotis bei jų pastangų įvertinimas. (Gaskins ir Paradise 2000).

Tuo tarpu kiti autoriai vaikų atsisakymo dirbti namų ūkio darbus problemą labiau sieja su šiuolaikinėmis visuomenės nuostatomis vaiko atžvilgiu. Atkreipiamas dėmesys, jog vakariečių vaikai dažniausiai yra orientuojami tik į savitarnos darbus, labai retai raginami įsitraukti į veiklas, kuriose būtų rūpinamasi ir kitų šeimos narių poreikiais. (White ir Brinkerhoff, 1981). Pastebima, jog vaiko nenoras dirbti siejasi su modernia samprata, jog reikalauti iš vaiko atlikti su juo tiesiogiai nesusijusius darbus yra nesąžininga. (Thomson 2007) Keliamo prielaida, kad vaikų iniciatyvą dalyvaujant namų ūkio darbuose neigiamai įtakoja tai, jog tėvų nuostatos vaiko pagalbos šeimai atžvilgiu yra nenuoseklios ir neaiškios. (Klein ir kt. 2009) Pastebima, kad šiuolaikinės Vakarų visuomenėse populiarios nuostatos itin skiriasi nuo tradicinėms visuomenėms būdingo įsitikinimo, jog darbas yra vertingas kaip vaiko mokymas, kultūros praktikų ir vertybių perdavimas, artimų santykių palaikymas. (Urrieta 2013).

Imantis mano užfiksuotą jaunesniosios kartos tėvų, kurie vaikų nenoru dirbti nesiskundžia, naratyvų analizės, akivaizdu, kad daugelis čia išvardintų teoretikų prielaidų yra teisingos. XX a. paskutiniame dešimtmetyje vaikų susilaukusi jaunesniosios kartos pateikėja pasakoja: *“Mes ūkiškai gyvenam. Tai vaikai tikrai nuo mažumės labai darbavosi ir dabar, kai iš mokslo grįžta, viską dirba, viską moka. Kaip taip pavyko? Jokios prievartos. Tiesiog, ką dirbom patys, tą ir jie dirbo. Viską leidom, ką jie norėjo. Mes nedraudėm. Kiti sako: ko lendi? Arba sako: kai paaugsi – tada galėsi. Ne, reikia leisti, kol maži, kol nori. Kaip padarys taip, bet tegu daro. Paskui nebepriversi. Mes visur būdavom kartu. Išėdavom daržų ravėti, juos mažiausius išsivedam, jiems šalia daržo palapines pastatom. Jie visada patys norėjo padėti. Nežinau nuo ko tas priklauso. Gal ir nuo to, kaip tėvai siūlo. Kiti gal gailisi – dar per mažas, o paskui šaukštai po pietų. Mums nebuvo kad atsikalbinėtų. Kaime šienus visi veža, jie eidavo visiems padėti, kad kapeiką užsidirbtų.”* (Moteris, g. 1971, vaikai g. 1992, 1995, Kretingos raj.) Šiame naratyve persipina daugelis teoretikų išsakytų

vaikų noro dalyvauti suaugusiųjų veikloje komponentų: vaikų ir suaugusiųjų buvimas ir darbas kartu, tėvų pavyzdys, vaikų iniciatyvumo palaikymas, vaikų skatinimas tiek pagyrimu, tiek materialiniu atlyginimu, vaikų darbo vertinimas, darbo derinimas su pramogos elementais.

Analizuojant, kaip būtų galima išspręsti vaikų nenoro padėti tėvams šiuolaikinėje Lietuvoje problemą, tenka pastebėti, kad vaikų ir suaugusiųjų veiklos sferų sujungimo projektas šiandieninėje situacijoje daugelyje šeimų būtų utopija. Vaikai eina į darželį arba į mokyklą, suaugusieji – į darbą: tai yra įsitvirtinusi šiuolaikinės visuomenės tvarka, kuriai alternatyvų ieško tik labai nedidelė visuomenės dalis. Tačiau panašu, kad kai kurios teoretikų pastebimos ir pastarajame pateiktos naratyve išsakytos vaikų iniciatyvumą skatinančios tėvų nuostatos bei elgesys (vaiko darbo vertinimas bei skatinimas) yra tėvų rankose. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad šiuolaikinėje *vaikocentriškoje* – į vaiko poreikius ir emocijas orientuotoje - elgesio su vaiku sampratoje itin mažai dėmesio tenka bendruomeniškumo (į bendruomenės poreikius orientuotų savybių - atsakomybės už aplinkui esančius žmones, nusiteikimo padėti aplinkiniams) ugdymui. Remiantis A. Giddensu (Giddens 2000), teigiančiu, kad modernybės situacijoje individai itin skaudžiai išgyvena vidinio pašaukimo problemą, galima prielaida, kad vaikocentriškas elgesio su vaiku būdas yra nukreiptas į šiandienos situacijoje itin reikalingų savianalizės gebėjimų ugdymą. Tačiau aptartos šiuolaikinių tėvų išsakytos nuoskaudos dėl vaikų atsisakymo padėti liudija, kad į bendruomenės poreikius nukreiptos savybės šiuolaikiniame pasaulyje yra taip pat reikalingos. Darytina išvada, kad šiandienos elgesio su vaiku kultūroje ne itin populiarus darbinio auklėjimo idėja galėtų būti vėl aktualizuota, pabrėžiant jos galią ugdyti šeimos narių nusiteikimą vienas kitam padėti, atsakomybę už kitus žmones ir kitas į bendruomeniškumą orientuotas vertybes.

VI. Išvados

Tyrimas atskleidžia, kad tradicinei Lietuvos kaimo kultūrai būdinga samprata, jog vaiko įtraukimas į šeimos ūkio darbus yra visapusiškai pozityvus dalykas, buvo populiarus Lietuvos šeimose iki pat XX a. 9 dešimtmečio. Daugelis vyresniosios kartos pateikėjų (kurių vaikai gimė XX a. 6-9 dešimtmetyje) ir šiandien laikosi nuostatos, jog darbas yra doros, švarių minčių, priimtino elgesio pagrindas. Tuo tarpu didelei daliai jaunesniosios kartos pateikėjų (kurių vaikai gimė XX a. paskutiniame dešimtmetyje arba XXI a.) dėl darbinio vaiko auklėjimo iškyla daug abejonių. Net ir pritariančių darbinio auklėjimo idėjai jaunesniosios kartos tėvų naratyvuose balansuojama tarp būtinybės vaiką darbo mokyti ir baimės *atimti iš vaiko vaikystę*.

Šie pastebėjimai leidžia konstatuoti vaiko sampratos pasikeitimą: jei tradicinėje lietuvių kultūroje (o taip pat XX a. visuomenėje) vaikystė ir namų ūkio darbai nebuvo vienas kitam

prieštaraujantys dalykai, tai šiuolaikiniai tėvai vaikystę supranta kaip amžių, kuriame pagalba šeimai namų ūkio darbuose yra diskusijų objektas.

Požiūrio į darbinį auklėjimą pasikeitimas XX paskutiniajame dešimtmetyje rodo pokyčius elgesio su vaiku sampratoje. Jei didelė dalis vyresniosios kartos pateikėjų rūpinimasi vaiku supranta kaip vaiko įtraukimą į darbinę veiklą, darbą kartu su vaiku traktuoja kaip dėmesio vaikui rodymą, šiltų santykių su vaiku užmezgimą, tai jaunesniosios kartos tėvų naratyvai atskleidžia suvokimą, jog *kokybiškas* buvimas su vaiku – tai visiškas susikoncentravimas į vaiko poreikius, mintis, emocijas, o ne užsiiminėjimas *pašaliniais* darbais. Jaunesniosios kartos naratyvuose iškyla priešprieša tarp buvimo su vaiku ir darbo. Šios kartos tėvų supratimu, *geri tėvai* privalo pasirūpinti, kad vaikas nepervargtų, kad jo patirtys nepaliktų jam slogių prisiminimų, kad nebūtų žlugdomas jo kūrybiškumas, kad su vaiku nebūtų elgiamasi pernelyg griežtai, kad būtų atsižvelgiama į jo norus, polinkius ir nuotaiką. Duoti vaikams namų ūkio darbų nėra šiuolaikinių *gerų tėvų* privaloma užduotis.

Tyrimo medžiaga leidžia pritarti vaiko vaidmenį modernybės kontekste tiriančių autorių išsakytiems pastebėjimams, kad tėvų nuostatos ir elgesys yra susijusios su struktūriniais visuomenės sąrangos pasikeitimais: industrializacijos pasekoje sumažėjusiomis laiko ir energijos sąnaudomis siekiant aprūpinti šeimą išgyvenimui būtiniais resursais, vaikų ir suaugusiųjų veiklos sferų atskyrimu, nauja vaiko ir elgesio su vaiku samprata.

Lietuvos atvejo analizė patvirtina, kad modernus elgesio su vaiku modelis sukuria tam tikras problemas vaikų ir tėvų santykiuose: vaikai nenori padėti tėvams namų ūkyje. Panašu, kad šiuolaikinis *vaikocentriškas* – į vaiko poreikius ir emocijas orientuotas - elgesio su vaiku būdas ugdo šiandienos situacijoje itin reikalingus savianalizės gebėjimus (jų svarbą patvirtina modernios visuomenės tyrėjai, pvz. A. Giddensas), tačiau ne itin padeda vaikui vystyti į bendruomeniškumą orientuotas vertybes. Šiame kontekste tradicinėje lietuvių kultūroje itin vertinamas darbinis auklėjimas vėl tampa aktualus šiuolaikinėje visuomenėje – kaip vaikų (ir tėvų) socialinius įgūdžius vystanti, bendruomeniškumo vertybes puoselėjanti praktika.

VII. Rekomendacijos

Rekomenduočiau tradicinėje lietuvių kultūroje itin vertinamą vaiko įtraukimo į šeimos ūkio darbus idėją aktualizuoti šiandienos visuomenėje:

- populiarinti idėją, kad vaiko auklėjimo per darbą praktika ugdo vaiko nusiteikimą padėti aplinkiniams, atsakomybę ne tik už savo, bet ir visos šeimos ar bendruomenės reikalus, atsakomybę už savo aplinką (kiemą, gatvę, Tėvybę, Žemę),

- akcentuoti, kad pripažįstant vaiko darbo vertę ugdomas vaiko savivertės jausmas;
- atkreipti dėmesį, kad darbinio auklėjimo pagrindas gali būti ne griežtumas, o pozityvus bendravimas su vaiku;
- atkreipti dėmesį, kad darbas gali turėti žinių perdavimo funkciją: per darbą kartu su suaugusiais vaikas gali susipažinti su įvairiais amatais ar verslumo pagrindais, gauti žinias apie namų ūkio darbų technologijas, pvz. kaip įvairiais būdais išsaugoti ir paruošti maisto produktus ir t. t.
- priminti tradicinėje kultūroje išplėtotą darbinio auklėjimo metodų sistemą. (Esmniais tradicinės lietuvių kultūros darbinio auklėjimo metodais laikomi: darbų paskirstymas pagal amžių, suaugusiųjų rodomas pavyzdys, pamokymas, pagyrimas, materialinis skatinimas, lenktyniavimo skatinimas. Taip pat svarbūs: atsižvelgimas į vaiko polinkius, charakterio savybes, darbo užduočių kaitaliojimas, autonomijos vaikui suteikimas, moralinis rengimas darbui (darbštumo sureikšminimas, tingumo smerkimas, darbo kaip sakralaus veiksmo vaizdavimas)(Vasiliauskas 2006)).
- atkreipti dėmesį, kad vienas iš darbinio auklėjimo privalumų yra vaiko energijos nukreipimas pozityvia linkme;
- atkreipti dėmesį, kad į darbą su vaiku galima žiūrėti kūrybiškai: pvz., rinktis darbus, kurie yra įdomūs ir prasmingi tiek vaikui, tiek suaugusiam.

VIII. Literatūra

Alcala Lucia, Rogoff Barbara, Mejía-Arauz Rebeca, Coppens Andrew D., Dexter Amy L. Children's Initiative in Contributions to Family Work in Indigenous-Heritage and Cosmopolitan Communities in Mexico. *Hman Development*, 2014, 57, p. 96–115.

Bučaitė-Vilkė Jurga, Purvaneckienė Giedrė, Vaitkevičius Raimundas, Tereškinas Artūras. 2012. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: VDU leidykla

Čepaitienė Auksuolė. 2012. Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas: besikeičianti Lietuva XX amžiuje. Vilnius, LII leidykla.

Čepaitienė Auksuolė. 2001. Verpimas Lietuvoje. Liaudies kultūros likimas. Vilnius: LII leidykla.

Daraškevičienė Audronė. Vaikas ir viešoji erdvė. Tėvų nuostatos XX ir XXI a. *Lituanistica*. 2015, T. 6, Nr. 2, p. 128-140.

Dundulienė Pranė. 1999. Senieji lietuvių šeimos papročiai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų

leidybos institutas.

Faircloth Charlotte, Hoffman Diane, Layne Linda. Introduction. *Parenting in Global Perspective: Negotiating Ideologies of Kinship, Self and Politics*. Sud. Ch. Faircloth, D. M. Hoffman, L. L. Layne. 2013. Routledge.

Gaskins Suzanne, Paradise Ruth, Learning through observation in daily life. *The anthropology of learning in childhood* Sud. D.F. Lancy, J. Bock, & S. Gaskins. 2010. Lanham: Alta Mira. P. 100–140.

Giddens Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.

Hofferth Sandra L., Sandberg John F., How American children spend their time. *Journal of Marriage and Family*, 2001, 63, 295–308.

Yla Stasys. 1985. Lietuvių šeimos tradicijos. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla.

Klein Wendy, Graesch Anthony P., Izquierdo Carolina. Children and Chores: A Mixed-Methods Study of Children's Household Work in Los Angeles Families. *Anthropology of Work Review*. 2009. Vol. XXX, Nr. 3, p. 98-109.

Marcinkevičienė Dalia. 2002. Šeimyninių santykių raida Vakarų Europos visuomenėse: XVII a. XX a. pradžia. Paskaitų konspektas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Mikštaitė Čiučiurkienė Regina. Kategorija piemuo – socialinis kultūrinis klasifikacijos principas. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2010, T. 33. P. 133-154.

Milius Vacys. Kaimo amatų etnografinio tyrinėjimo klausimu. *Lietuvos kultūros istorija*. T. 3. Vilnius: Lietuvos teatro istorijos ir tradicijų draugija. 1961, p. 197-208.

Mintz Steven, Kellogg Susan, 1988. *Domestic Revolutions: A Social History Of American Family Life*. New York : Free Press ; London : Collier Macmillan.

Qvortrup Jens. 2005. Varieties of childhood. In J. Qvortrup (Ed.), *Studies in modern childhood* . Hampshire: Palgrave Macmillan.

Qvortrup Jens. 1999. *Childhood and Societal Macrostructure. Childhood Exclusion by Default*. Odense: Odense University.

Racėnaitė Radvilė. Šluota, šlavimas ir šiukšlės: simbolinės reikšmės lietuvių folklore ir papročiuose. *Tautosakos darbai*. XLII. 2011. p. 78-99.

Račiūnaitė Rasa. 2002. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje*. Kaunas:MMII.

Skrodenis Stasys. 1989. Vaikas ir liaudies papročiai. *Vaikai ir liaudies kūryba*. Sud. J.Kudirka. Vilnius: LTSR MMKC, p. 67-75.

Stonkuvienė Irena. 2013. Augti Lietuvoje: ugdymo kaip inkultūracijos eskizai. Vilnius: VU leidykla.

Stonkuvienė Irena. Ugdymo tikrovė XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaimo bendruomenėje: kasdienis ugdymas kasdienybei. *Acta Pedagogica Vilnensia*. 2007. 19. P. 172-185.

Stonkuvienė Irena. Lietuvos kaimo bendruomenės vaidmuo vaikų socializacijoje (XX a. [pirmoji pusė]). *Pedagogica*. 2002. 60. P. 60-65.

Stonkuvienė Irena. Dorinis vaikų auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje XX a. pirmojoje pusėje. *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2000. Nr. 7. P. 71-91.

Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje. *Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.

Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje. Vilnius: Pradai.

Vyšniauskaitė Angelė. 1999. Trobos šlavimas, *Lietuvio namai*, Vilnius, p. 146–150

Thomson Nicole Renick, Justice in the home, *Journal of Moral Education*, 2007, nr. 36, 19–36.

Urrieta Luis Jr. (2013). Familia and comunidad-based saberes: Learning in an Indigenous heritage community. *Anthropology & Education Quarterly*, 44, p. 320–335.

Vasiliauskas Romanas. Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas. 2006. Vilnius: VPU leidykla.

Vasiliauskas Romanas. Tradicinės lietuvių liaudies pedagogikos istorinė-kultūrinė raida XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. *Pedagogika*. 2000, 43, p. 154-162.

Vasiliauskas Romanas. 1974. Vaikų darbinis auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje poreforminiu laikotarpiu (XIXa. pabaiga - XXa. pradžia) (daktaro disertacija)

Vyšniauskaitė Angelė. Vaikų auginimas. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Sud. A. Vyšniauskaitė. 1964. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla. P. 448-475.

Vyšniauskaitė Angelė. Kaimo šeima. *Lietuvių šeima ir papročiai*, sud. A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukšytė-Šaknienė. 2008. Vilnius: Mintis. P. 123-189.

Zelizer Viviana A. 1994. Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children. Princeton: Princeton University Press.

White Lynn K., Brinkerhoff David B., Children's work in the family: Its significance and meaning. *Journal of Marriage and the Family*, 1981, 43, p. 789–798.